

կամ կարմիր գեղեցիկ ծաղկներով, իբրեւ 10 կամ 12 տեսակ,,

= Լաւ եւս կ'ըսէ Նոր Հայկ. յետնշա- նակելոյ զՅեց հանդերձի, Կէ-Կէ. «ի բառս Գա- ղանսի գրի. «Երպիտոս, Յեց,, արդ յն. էր- քէտօնէ Սողուն, Զեռուն. իսկ էրքէտօն, Ախտ՝ որ սողի, իբր ելւանէ: Այլ Ստեփ. Լեհ. [իմա՝ Ռոջքեանն] կամի ընթեռնուլ Յեց, եւ վերածէ ի յն., Լտ. Eriphia, իբրու խոտ ինչ եօթնաճղի, ծիրանի ծաղկամբ՝ մշտասերմն,,:

Գաղ. Գ կը գրէ «Երեւոս, Յեց,, ալ Գաղ. Բ՝ «Երեւոս [Գաղ. Ա եւ Գ՝ Երեւոս,,. Յեց,, Այս Երեւոս՝ ինձ եւս թուի թէ է յն. էրքէտօն (սեռական էրքէտօն = Երեւոս) հիւանդութիւն, գղ. Herpe (ըստ լատիէի Her- pès), espèce de dartre, ազգ ինչ որքեան, Յեց հիւանդութիւն յիշատակեալ է եւ ի Բժշ. Ա. «Ծեծել զգա [զմայր փայտն] եւ ի վերայ Յեց՝ դնել՝ որ է գէշ ցան՝ օգտէ,,. Լո- րէւոս, Թ. 1936: — «Գալար ծեծածն [Բեզ խոտոյ] զաղդեղի վէր, եւ Յեց՝ որ է գէշ ցան՝ մէնակ սրբէ,,. անդ, Թ. 3185: Համեմատէ ընդ Գղ. Teigne, որ է 1. Յեց հանդերձի, եւ 2. Գոնջութիւն, թուրքերէն Կէլէ:

(Երեւոս-Կէլէ)

ՍԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

L. DIEU, Le commentaire arménien de S. Jean Chrysostome sur Isaïe (A. VII—LXIV) est-il authentique? Ի թերթին Revue d'histoire ecclésiastique, Louvain 1921, էջ 7—30.

Յոյն ձեռագիրները Ոսկեբերանի Եսայեայ Մեկնութեան փոքրիկ մէջ մասն է որ պահած են մեզի (Ես. Ա—Ը, 10), ու պահուած այս հատուածները նկատուած են ընդհանրա- պէս նախկին ճառերէ վերստին խմբագրուած գործեր, ուր ի զուր է որոնել Ոսկեբերանի հոկտորական արուեստը (Bardenhewer, Geschichte der altkirchlichen Literatur, III, էջ 336): Հայ դասական մատենագրութեան շարքին մէջ սակայն կայ աւանդուած համանուն մեկնութիւն մը¹, որ կ'ընդգրկէ Եսայեայ մար-

գարէութեան ամբողջ գլուխները (Ա—ԿԳ). ան- գնահատելի արժէք կրնայ ունենալ հետեւաբար այս դասական գործը, եթէ սակայն նախ նոյնին վաւերականութեան հարցին նպաստաւոր մէկ լուծումը վերջնականապէս զմեզ անգործացնէ:

Մեկնութեանս Հրատարակիչը իր տրամա- գրութեան տակ ունեցած է միակ ձեռագիր մը, մերձաւորապէս ԺԲ դարէն, «լի վերպակօք եւ ի տեղիս տեղիս պահասաւոր,, մանաւանդ սկիզբը Եսայեայ Ա—Բ, 2 գլուխներու մեկնութիւնը, մէջ տեղը՝ ԻԱ.—Ի. գլուխներու եւ վերջը՝ ԾԳ. գլխէն մինչեւ վերջին գլխուն մեկնութիւնը: Եղած է թէեւ ուրիշ օրինակ մըն ալ «առ ոմանտ յազգայնոց (լատիներէն թարգմանութեան մէջ աւելի որոշ apud Sergium Djalalianum, էջ IX) ի պահասեալ հոտորակացն օրինակիս մերոյ, ալ քանզի ցարդ չեղին մեզ դէպք ի ձեռս բերելոյ զնոսին,, ստիպուած է Հրատարա- կիչը գոհանալ իրեն տրամագրելի միակ օրինա- կով: Հրատարակութեանս կցուած «Յաւե- լուած,,ին մէջ սակայն ջանացած է մատչելի ընել հասարակութեան այլեւայլ կարեւոր ընթեր- ցուածներ «հատուածոց մեկնութեան Եսայեայ գտելոց ի ճառընտիրս վանացս, բաղդատեալ ընդ օրինակի տպագրին մերոյ,, (էջ 473—487, Լատ. թրգմ., էջ 461—468), ուր կայ նաեւ Ես. ԻԸ, 16 գլխուն մեկնութենէն ընդարձակ հատուած մը, զոր հրատարակիչը կը վերագրէ անկասկած Ոսկեբերանի, որովհետեւ ունի խորագիր մը «նորին Յովնաննու Ոսկեբերանի ի մեկնութենէ մարգարէին Եսայեայ,, եւ յետոյ որովհետեւ Գէորգ Սկեբերանոյ Ես. Գաւիթ քահանայի քաղուածոց մեկնու- թիւններուն մէջ այս հատուածէն կտորներ յա- ուաջ կը բերուին Ոսկեբերանի անունով: Այս հատուածը հետեւաբար վնասակեան ձեռա- գրին Եսայեայ ԻԱ.—Ի. գլուխներու մեկնու- թեան թերին մասամբ գոնէ կը լրացնէ:

Մեկնութեանս տարօրինակ ոճը մղած է անտարակոյս Հրատարակիչը շօշափելու նաեւ բացառաբար մեկնութեանս վաւերականութեան խնդիրը, որ լուծուած է բնականաբար հաստա- կան: Այսպէս կըրակացնելու պատճառներ ունեցած է Հրատարակիչը անշուշտ, ձեռագրին ճոխութենէն զատ, ԺԲ.—ԺԳ. դարերու հայ բազմաթիւ հեղինակներու միաձայն վկայու- թիւներ, մեկնուած գրական բնագրին բնութիւնը, մեկնութեան կղանակին եւ աստուածաբանական

¹ Երանելոյն Յովնաննու Ոսկեբերանի մեկնութիւն Եսայեայ մարգարէի, Վենետիկ 1880. եւ լատիներէն թարգ- մանութեամբ «In Isaiam prophetam interpretatio S. Ioan- nis Chrysostomi archiepiscopi Constantinopolitani nunc

primum ex armenio in latinum sermonem a Patribus Mechitharistis translata, Venetiis 1887:

հայեացքներու նկարագիրը, որ կատարելապէս յար եւ նման է Ոսկեբերանի մեկնութեան աւելցումին ու աստուածաբանութեան բնիկ նկարագրին եւ վերջապէս թէ չկայ գրութեան շարայարութեան մէջ բան մը, որ հակառակ ըլլայ Ոսկեբերանի ոճին մանաւանդ. թէ «բաղում ինչ տեսանին ի սմա յատուկը Սուրբ Հայրապետին»: Սակայն եւ այնպէս մեկնութեան այսպէս պաշտպանուած հարադատութեան հանդէպ միշտ կասկածաւոր վերաբերում մըն է որ ցոյց տուած են եւ կու տան հեղինակաւոր հայրախօսները. Bardenhewer Է որ կը գրէ. in armenischer Sprache ist ein vollständiger... Isaias-Kommentar erhalten, welcher aber noch der Untersuchung und Beglaubigung bedarf (անդ, էջ 376), տես նաեւ Baur, S. Jean Chrysostome et ses œuvres dans l'histoire litteraire, էջ 55: Եւ իրօք առաջին ակնարկով մեկնութեան երկու մասերու միջեւ (Ը—Ը եւ Ը—ԿԳ) նկատուած զգալի տարբերութիւնը հարկ է որ նման կասկածանքի առաջնորդէ. 1. մինչ մեկնութեան առաջին մասին մէջ բնաւ չի հետաքրքրուիր Ոսկեբերան Ալիւղասայ, Սիմաքոսի եւ Թէոդոտի թարգմանութիւններով եւ երբայական բնագրով, երկրորդ մասին մէջ յանկարծ կը յաճախեն գրել թէ ամէն էջի վրայ յոյն թարգմանիչներու անվերջ տարբերակները եւ երբայական բնագրին յաճախ կիրարկումը, երբեմն նաեւ թարգմանաբար: Ոսկեբերան նման ոճ մը կը գործածէ միայն Սաղմոսի մեկնութեան մէջ, ուր սակայն երբայական բնագիրը հազիւ երկու անգամ կը թարգմանուի, իսկ Ալիւղասայ, Սիմաքոսի եւ Թէոդոտի անունները երբեք չեն յիշուիր, այլ պարզապէս ἄλλος աստութեամբ կը գոհանայ Ոսկեբերան: 2. Հայ թարգմանութեան առաջին մասին վերջը կարեւոր ծանօթութիւն մը կայ. «մինչեւ ցայս վայր գտար (յորին. գտա) խրով ձեռովք գրեալ Երանելոյն Յոհաննու յունարէն», որ յայտնապէս կը ցուցնէ թէ հայ թարգմանիչը երկու տարբեր ձեռագիրներ գործածած է եւ ինքն անձամբ այս ծանօթագրութեամբ մատնանշած է իր գործին մէջ երեւան եկող երկու էապէս տարբեր մեկնութեան մը հանդէպ յոյն աւանդութեան բացարձակ լռութիւնը. ոչ միայն յոյն ծանօթագիրները չեն բովանդակեր նման մեկնութիւն մը, ոչ միայն եկեղեցական մատենագրու-

թեան պատմիչները չեն յիշատակեր զայն, այլ եւ ոչ նոյն իսկ Catenaներու մէջ — որոնք նման պարագաներու մէջ շատ որոշիչ դերեր կատարած են — կը հանդիպին հատուածի մը, որ գտնուի խնդրական մեկնութեան մէջ, մանաւանդ թէ ընդհակառակն կան Ոսկեբերանի անունով Եսայեայ մեկնութեանէն արտադրած հինգ հատուածներ (տես Faulhaber, Die Propheten-Katenen nach römischen Handschriften, Freiburg im Br. 1899, էջ 40), որոնց սակայն համապատասխան տեղիքները կարելի չէ գտնել հայ մեկնութեան մէջ: — Բաւական չէ գտնել հայ երեւոյթներն արդէն իրրեւան կան չեն այս երեւոյթներն արդէն իրրեւան վաւեր կամ գոնէ իրրեւան շատ կասկածաւոր մերժելու Եսայեայ Ը—ԿԳ գրութեանը խնդրական հայ մեկնութիւնը:

Dieu այս հարցման կը պատասխանէ Ո՛ւ. եւ ապացոյցանելու համար մեկնութեան վաւերականութիւնը՝ վնասողիկեան հրատարակութեան trop vague, trop peu précise պատճառարանութեան կողքին կը դնէ ուժեղ ապացոյցներ, որոնցմով դարձեալ կարելիութիւն կը տրուի Ոսկեբերանի վերագրել հայ մատենագրութեան մեզի աւանդած մեծարժէք այս մեկնութիւնը:

Արտաքին յայտանիշներ: 1. Հայերէն միակ ձեռագիրը, որ մատչելի եղած է Հրատարակչին, կը գրէ Dieu, սկիզբը պակասաւոր ըլլալուն թէպէտ եւ չի տար մեզի Ոսկեբերանի անունը, սակայն վերը յիշուած կարեւոր բանի անունը, սակայն վերը յայտնապէս կը ցուցնէ ծանօթագրութիւնը յայտնապէս կը ցուցնէ թէ թարգմանիչը Ը, 11 եւ յաջորդ գրութեան մեկնութիւնը նոյնպէս հեղինակութիւն կը համարի Ոսկեբերանի գարձեալ (էջ 185) Լ, 6 գլխուն պակասէն վերջ հայերէն ձեռագիրը «Երանելոյն Յոհաննու Յոհաննու յունարէն ի մարգարէն Եսայեայս մեկնութիւն» գլխակարգութիւնը. հայ ձեռագիրն կերպական այս վկայութիւնը ունի բաւական մեծ կարեւորութիւն անոր համար, որովհետեւ Ոսկեբերան իր պատրանքին շատ տարիներ անցուց չափաւոր, շատ հաւանական է հետեւաբար կարծել թէ հայ մատենագրութիւնը կրնար աւանդապահ եղած ըլլալ Ոսկեբերանի գործերէն ինչ ինչ գրութիւններու, որոնց յիշատակը մոռցուած է յոյն աւանդութեան մէջ, եւ այս պիտի չի գիշարուի քանի որ Հայրապետիս գործերը գիտենք թէ շատ շուտ տարածուեցան Հայաստան եւ թարգմանուեցան հայերէնի արդէն հինգերորդ դարուն: 2. Եթէ յոյն մատեն-

նագրութիւնը չի յիշեր ոչ մէկ տեղ Եսայեայ ընդարձակ մեկնութիւն մը, հայ մատենագրութիւնը, ընդ հակառակն, ստեպ կը գործածէ զայն. այսպէս 12. դարուն Գաւիթ վարդապետը իր ծաղկաբաղ մեկնութեան մէջ եւ 13. դարուն Գէորգ Սկեււագին իր նշաւաւոր մեկնութեան մէջ «գրեալ յաւուրս արքային Հայոց Հեթմոյ միակեացն կոչեցեալ», եւ վերջապէս հայ ճառընտիրներու մէջ կան պահած մեկնութենէս ընդարձակ հատակոտորներ, որոնք կը կրեն Ռսկեբերանի անունը. այս վերջին պատճառաբանութիւնը սակայն այնքան հիմնաւոր չի թուիր Dieubin. հայ հեղինակներու վկայութիւնը կրնայ միայն ապացուցանել թէ 12. դարուն մեկնութիւնս ամբողջութեամբ արդէն Ռսկեբերանի վերագրուած էր, իրողութիւն մը, զոր գիտենք արդէն նոյն դարու ծնունդ միակ ձեռագրէն, մինչդեռ մեկնութեանս խմբագրութեան ժամանակին մերձաւորագոյն ո եւ է ուրիշ յիշատակութիւն մը գոյութիւն չունի հայ մատենագրութեան մէջ:

Ներքին յայտանիշեր: 1. Ը.—ԿԳ. գլուխներու մեկնութեան մէջ Ս. Գրքէն յառաջ բերուած վկայութիւնները Ղուկիանեան խմբագրութեան կը պատկանին, ինչպէս կարելի է ըմբռնել հայ մեկնութեան յառաջբերութիւնները պարզ համեմատութեան գնելով Ղուկիանոսի բնագիրը ներկայացնող Եսայեայ համապատասխան յառաջբերութիւններու հետ (տես Proeksch, Studien zur Geschichte der Septuaginta „Die Propheten“, Leipzig 1910, էջ 33). Ղուկիանոս համբաւուած էր Անտիոքի գալոցին մէջ եւ այս միջավայրին մէջ է որ հաւանականօրէն ծնունդ առաւ մեկնութիւնս: Հատ կարեւոր տեղիք մը ունի հայ մեկնութիւնը, ուր Ղուկիանոս խմբագրութիւնը կը փոխաբանուի եւ Ղուկիանոս մասին տարածուած հերետիկոսութեան ամբաստանութիւնը կը հերքուի. կը գրէ մեկնիչը. «Եւ սքանչելի խորհրդապետն (յորին. թարգմանութիւն) ոչ գտանի, բայց յայոց թարգմանացն (?) եւ յերայեցին կայ. ուստի արժան իսկ է զարմանալ ընդ Ղուկիանոս մարտիրոս, որ զմասցեալսն բարւոյ ժողովեաց եւ եղ, զի զհանգիտապատիւ զուգականութիւնն Որդւոյ ընդ հաւր յայտնեցէ մեզ եւ զուր բամբասան զնա իբրեւ ինչ եւ ոչ հատ սուրբ մարտիրոսն, այլ եւ յերայեցոյն եւ յայոց թարգմանացն ժո-

ղովեաց եւ միաշար արար եւ զամենայն յայտ յանդիման եցոյց, եւ արդ չէ խոտան Ուղկիանն (այսինքն՝ Ղուկեանն), այլ եւ կարեւոր եւ քան զՊատրիստինացոյց գրեանն եւս ուղղագոյն», (էջ 112, 114). ով չի նշմարեր այս տեղ Ռսկեբերանի միեւնոյն գրիչը, որ գծեց Ղուկիանոս մարտիրոսի վրայ գովասանական ճառ մը (Migne Pat. gr. 50, 519—526), ուր թէպէտ չկան մանրամասնութիւններ, բայց սակայն յայտնապէս կը տեսնուի թէ որքան յարգանք կը տածէր Ռսկեբերան Ղուկիանոս հանդէպ: Էջ 256 կը կարգանք «Հոգի տեառն շնչեաց ի նա. արդարեւ խոտ է աշխարհս», այս խօսքը չկայ Եբրայական բնագրին մէջ, յոյնին մէջ լուսանցագրութեամբ անցած է բնագրին մէջ. այս լուսանցագրութիւնը գործածած է Ղուկիանոս, ինչպէս կարելի է տեսնել Ղուկիանեան ձեռագիրներու խումբին մէջ (Holmes-Paisons 22, 36, 48, 51): Ուրեմն Եսայեայ մեկնիչը իր տրամագրութեան տակ ունէր այս խմբագրութեամբ ձեռագիրներ, ինչպէս նաեւ տարբեր խմբագրութեան մը պատկանող գրչագիրներ. գիտենք արդէն այլուստ թէ Ռսկեբերան որքան ալ Ղուկիանեան ի խմբագրութիւնը նախընտրած էր, սակայն եւ այնպէս ձեռագիրներու ընտրութեան մէջ ունէր մասնաւոր ընտրողականութիւն մը: 2. Մեկնութեանս ոճն ալ Ռսկեբերանի ոճէն օտար չէ. Ռսկեբերանի լեզուին յատուկ է ὁρᾶς ὄτι, ὅρα εἶδες եւ այլն ձեւերուն յաճախագոյն գործածութիւնը, մանաւանդ թէ, կրնանք ըսել, զերծուի: Այսպէս օրինակի համար Է. Սաղմոսի վրայ գրած ճառին (Migne, Pat. gr. 55, էջ 80) առաջին վեց տուններու մեկնութեան մէջ այս ձեւերը կը գործածէ 13 անգամ, Մատթէի մեկնութեան Ժ. ճառին մէջ ութ սիւնակի վրայ 16 անգամ կը կարգանք նոյն ձեւերը եւ տասնութէն անգամ Եբրայեցոց թղթոյն ԻԶ ճառին մէջ: Կան բնականաբար բնագիրներ, ուր այնքան յաճախ չէ այս ձեւին կիրարկութիւնը, այսպէս ճառական եւ ընդարձակ մեկնաբանութիւններու մէջ, մինչ ընդհակառակն կը զերծանի Ռսկեբերան այս ձեւերով երբ կը սեղմեցրական բնագիրը եւ կը մեկնէ համառօտակի: Այս ձեւն ալ «տեսանես» թարգմանութեամբ յաճախակի կը գործածուի հայ մեկնութեան մէջ, այսպէս Ժ. գլխուն մէջ ինն էջի վրայ տասնութ անգամ եւ Խ. գլխուն մէջ քսանութ հինգ էջի վրայ քսանութէն անգամ կը կրկնուի: Ռսկեբերան շատ կը սիրէ դարձեալ գործած-

ծել օձ μόνον... ἀλλὰ καὶ ἡμῶν οὐκ ἀπλῶς
εἶπεν... ἀλλὰ նախադասութիւնը, է, 1—6
Սարմուի մեկնութեան մէջ օրինակի համար այս
ձեւին կը հանդիպինք 25 անգամ, Մատթէի
մեկնութեան Գ. ճառին մէջ 50 անգամ. նոյն-
պէս Եսայիայ հայ մեկնութեան մէջ կը տեսնենք
նախասիրուած այս ձեւը գրեթէ ամէն էջի վրայ:
3. Մեկնութեան եղանակը պատմա-բանասիրա-
կան նկարագիր ունի, նկարագիր մը, որ շատ
սիրուած էր Անտիոքի դպրոցին մէջ, միայն դպրոցի
սկզբունքները այնքան ծայրայեղութեան չեն
մղուած մեկնութեանս մէջ եւ այնքան ճշգրտօրէն
չեն գործադրուած ինչպէս Մոպսուեստացւոյ
մօտ: Երբեմն կ'ընդգրկէ մեկնիչը նաեւ այլաբա-
նական ձեւը, բայց նման դէպքեր ցանցառ են
եւ ստեպ իբրեւ ուրիշներու կարծիք յառաջ
բերուած (համեմէ Գլ. ԺԹ, 1. 1Ա, 7. 1Բ, 1.
1Թ, 10. տես նաեւ հայերէն հրատարակու-
թեան Յառաջաբանը, էջ ԺԵ): Աւելորդ կը
համարի Dieu շօշափել չին եւ Նոր կտակա-
րաններէն յառաջ բերուած անսպառ վկայու-
թիւնները, գրութեան ոճին կենդանի նկարա-
գիրը, հատուածներու պարզութիւնը եւ վճիտ
պայծառութիւնը, անհատնում հարցումները,
մեկնութեան մէջ երբեմն երեւան եկող խօսակ-
ցական ձեւը եւ այլն, որոնք Ոսկեբերանի ոճին
յատուկ են եւ սեփական: 4. Մեկնութիւնս
Ոսկեբերանի ընծայելու աւելի զրական նշաններ
կը մատակարարէ մեզի սակայն բացատրութիւն-
ներու, պատկերներու, համեմատութիւններու եւ
գաղափարներու նմանութիւնը, որ կայ Եսայիայ
ամբողջական մեկնութեան եւ Ոսկեբերանի հա-
րազատ գործերուն մէջ: Dieu այս նմանու-
թիւնը կը համարի ամենաուժեղ ապացոյց իբրեւ
հարազատ գործ Ոսկեբերանի ցոյց տալու համար
ինչորական մեկնութիւնը: Մենք կը գնենք այս
տեղ զուգարիւր այն նմանութիւնները միայն,
որոնք Ոսկեբերանի հարազատ գործերուն մեզի
ծանօթ բնագիրները կը տրամադրեն մեզի:

Գլ. Բ, 19, էջ 107 (լատ. Մեկն. Մտթ. Ճառ ԴԶ,
էջ 127):

Այլ մեք այսպէս ասեմք՝
Եթէ յորժամ ելանիցէ
չունչ ի մարմնոյ՝ յըշտե-
մարանս ու բնին երթայ դա-
ղաբէ, ուստի չէ մարթ նմա
եւանել... եւ բազմաց կար-
ձեցոց (դեւն) եթէ յետ
վախճանելոյն՝ ընդ վայր իմ
գիրքն թարթափիցին: Եւ
այս մանկա(ւ)ոյ կամ պա-

Եւ չէ մարթ ոգւոյ՝ որ
ի մարմնոյ ելանիցէ, աստէն
թափառել... ուստի յայտ
իսկ է թէ յետ աստի մեկ-
նելոյն ի տեղի ուրեք եր-
թեալ գաղաբն ոգիքն եւ
չեն իշխան միւսանգամ այս-
բէն գառնալոյ... (էջ 441,
տող 12) որպէս զի յայտ լիցի
թէ արեւից (յոյն շՁԲ՝

առանց առասպելի իցեն: δῖον μεθ'ὄντων) բանք
իցեն եւ մանկուոյ տղայոց
խուճապելոց:

Գլ. ԺԱ, 1, էջ 130 (լատ.,
էջ 150):

Ոչ ասէ սերմ կամ եր-
կեր, այլ յարմատոցն
բոլորէսցէ դաւազան, ոչ զի
ընդ արմատն անցանիցէ,
այլ զի անդամին յարմա-
տոցն բոլորեցէ. այսինքն զի
ոչ մարմին ինչ ընդ մարմին
անց, այլ զի ի բնութենէ
կուսին առնուցու մարմին:

Մեկն. Մտթ. Ճառ Դ,
էջ 48:

Եկն եւ եղեւ ի կնոջէ.
առ ի ըմբերանել զայնոսիկ
որք ասենն եթէ իբրեւ ընդ
ցնցուղ ինչ էանց Գրիտ-
տոս:

Գլ. ԴԵ, 4, էջ 249 (լատ.,
էջ 256):

Ձի երբեմն եւ ոչ անուն
կուսութեան էր ուրեք:

Մեկն. Մտթ. Յառաջաբան,
էջ 10:

Ձի նորա զկուսութեան
եւ ոչ յանուրջս ուրեք
զանուն ածէին զմտաւ:

Գլ. ԺԳ, 8, էջ 400-401
(լատ., էջ 394):

Գառա, ասէ, յղի եւ
եթէ որպէս ինչ է ոչ ա-
սաց... նախ խոստովան
ինիմ զտկարութիւն եւ
ասեմ եթէ ոչ գիտեմ, մի
հարցաներ դանքնինս՝ որ ոչ
յայտնի ինչ գործեցան. եւ
ապա ասեմ՝ զի ի կուսէն
առ մարմին. եւ արդարեւ
մարմին ճշմարիտ զայն խոս-
տովանիմ, բայց զիարդ ի
նմանէ՝ այնմ չեմ բաւա-
կան գիտել:

Մեկն. Մտթ. Ճառ Դ,
էջ 47-48:

Արդ մի եւս յառաջ մա-
տուցեալ խնդրեր աւելի
ինչ քան զասացեալն, եթէ
զիարդ հոգին կատարեաց
այնպիսի ինչ իրս ի կու-
սէն... ոչ այլ ինչ աւելի
գիտեմ, ասէ, բայց միայն
զի ի հոգւոյն կատարեցան
իբրեւ... իսկ եթէ զիարդ
կամ որով աւրինակաւ, ոչ
դի ի նոցանէ կարաց մեկ-
նել, քանզի անհնարին է
(համ. նաեւ քիչ մը վար,
էջ 48):

ԱՆՈՒ, էջ 401:

Իս եւ դու օվ իցեմք՝ որ
դանքնինս քննիցեմք եւ զան
ճառն խնդրիցեմք: Եւ
եթէ զմարմնաւոր ծնունդն
ոչ է կարէ պատմել՝ որ
ժամանակաւն եղև, որոց
բիւրուց բիւրք են վկայք
հրեշտակք եւ մարգարէք
եւ արարածք ամենայն, որ
գրեթէ հանգիստապատիւ
մեզ եղև... օվ որ այն-
չափ յանդուգն եւ մոլեկան
կայցէ որ զանմիջնորդական
եւ զանճառական եւ զան-
ժամանակեան ի հարց եւ
ի խնդիր իշխեսցէ արկանել:

ԱՆՈՒ, էջ 47-48:

Եւ արդ ամաչեսցեն՝ դիք
զվերն ծնունդն ի խոյզ
արկեալ քննիցեն: Ձի եթէ
զայս՝ որ բիւրուց բիւրք
վկայեն, եւ յառաջ եւ
այնչափ ժամանակաւք քա-
րողեալ եւ յայտնեալ եւ
շաւափեալ, ոչ որ կարէ
մեկնել, զոր յաճախութիւն
մոլորութեան թողուցուն,
որք զանճառն իբրեւ զճա-
ռեալ ինչ յուրեալ քննի-
ցեն...:

Գլ. ԺԴ, 14, էջ 413:

Արդայն ու ամպարկւտը
համեմատութեան կը գնէ,

Մեկն. Պատմ. Ա, էջ 207:

Ձեք փառաւորել (յօ-
բին. փառաւորեալ) յերկրի

կը յերեցնէ Յովհաննու եւ
Հերովդի պատմութիւնը,
յետոյ կը շարունակէ.

Եւ արդ, ընդ ո՞րարմա-
նայցես, զո՞րովեսցես. զՆե-
րոջն եթէ զՊաւղոս, ո՞չ
ապաքէն մինն յարբունա-
կան սպասո էր եւ միւսն
ի բանդի, եւ մինն սպա-
նանէր եւ միւս մեռանէր:
Արդ իւրաքանչիւր ի ձենձ
զո՞րդձանայիք, իրրեւ զՆե-
րոջն՝ որ սպան եթէ իրրեւ
զՊաւղոս՝ որ սպանաւ:

Եւ եթէ փառաւորել կա-
միցիս, գիտաջիր զի յա-
նարգութեան են փառքն:
Եւ արդ բեր ի մէջ յեր-
կուս երեսոս քննեսցուք ի
Ներոջն եւ ի Պաւղոսի.
Նա զփառս աշխարհիս ու-
նէր եւ սա զանարգութե-
ան... (էջ 209) Եւ արդ
աղէ առա, յորմէ՞ կողմանէ
կամիր լինել... ի Պաւ-
ղոսի թէ ի Ներոջն:

5. Մեկնութեանս մէջ տիրող աստուածա-
բանական հայեացքներն ալ զուտ Ոսկերեքանեան
են. քրիստոսախօսական բնագիւղներ շատ ցան-
ցառ են հայ մեկնութեան մէջ, մեծ խնամք սա-
կայն տարուած է Որդւոյն Հօր եւ Հոգւոյ համա-
գոյակցութիւնը հաստատելու (հմմտէ էջ 111,
132—133, 304, 451—452, 483). արդ
Ոսկերեքանի սաստկօրէն մաքսուած հերետիկո-
սութիւնը, որուն դէմ գրեց նաեւ բաղմամբիւ
ճառեր (Migne, Pat. gr. 48, էջ 701—812,
հմմտէ ճառք, էջ 557 եւն «Առ աննմանսն»
գլխակարգութեամբ). Dieu այս մասին չի
ձեռնարկէր երկայնաձիգ համեմատութիւններ
յառաջ բերել, այլ կը գոհանայ միայն երկու
զուգահիւր բնագիւղներ ներկայացնելով, ուր
նիւթին նմանութենէն զատ կայ նաեւ ձեւի ալ
զգալի նոյնութիւն: Զառաջ բերուած հատուած-
ներն են էջ 111, տող 24—29, որ կարծես
բառական կրկնուած է Adv. Judaeosի մէջ
(Migne 48, էջ 845) եւ էջ 451, տող 21—
28, որուն նման հատուած մը կ'ընծայէ Յովհ.
Մեկնութիւնը (ճառ ԺԷ, Migne, Pat. gr. 59,
էջ 109—110): Ինչպէս Անոմեանց դէմ, նոյն-
պէս նաեւ Հրէից դէմ պակաս չեն յարձակում
ներ հայ մեկնութեան մէջ (հմմտէ հայերէն հրա-
տարակութեան Զառաջաբանը, էջ ԺԲ—ԺԳ),
նոյնպէս «ուր ուրեք բանք լինին զաղօթից զոգոր-
մածութենէ, զեկեղեցւոյ, զպարտուց մեծաւանց
առ աղքատս, զգարչութենէ կրօնից հեթանո-
սաց, զարեւոյթութենէ, զղեղնութենէ, զխաբէու-
թենէ կախարդաց եւ զբեւթից, զորոց յայլ
ամենայն ճառս Ոսկերեքանի երկայնօրէն են ճա-
ռեալ, սոյնպէս երկարօրէն բանք լինին զայցանէ
եւ ի համառօտութեան մեկնութեան» (էջ ԺԲ):
Այս ամէնէն պայծառ կը տեսնուի թէ նմանու-
թեան այս երեւոյթները, որոնցմէ շատերը այն-
քան աչքառու են, կարելի չէ մեկնել իրրեւ

պարզ պատահական երեւոյթներ: Բնականաբար
մաթեմատիկական ցուցման մը խնդիր չի կրնար
ըլլալ այս տեղ, այլ ուժեղ եւ ստիպող ազդե-
ցութեան մը, զոր կը կրենք երբ ձեռնարկենք
հիմնովին ուսումնասիրել հեղինակ մը. անտարա-
կոյս նման ուսումնասիրութեան մը պէտք եղած
ապացոյցները կրնայ ըլլալ որ առանձինն երբեմն
աննշան երեւին մեզի, բայց երբ զանոնք կը բաղ-
մապատկենք եւ կը հաւաքենք ի մի, ապահով-
պէս կը տարուինք ընդունելու հեղինակի մը
իրաւունքները: Հայ մեկնութեան հանդէպ ինչ
որ ամէնէն աւելի կասկած կ'առնէ մեզի այն է
որ, ինչպէս ըսինք, երկրորդ մասին սկիզբը ան-
միջապէս կը սկսին երեւան գալ Ալիւղասայ,
Սիմաքոսի, Թէոդոտոսի եւ նոյն իսկ երրայական
բնագրին տարբերակները մինչեւ մեկնութեանս
վերջը: Ճշմարիտ է թէ Ոսկերեքանի սովորած չէ
նման յառաջբերութիւններու, որոնք ինչպէս
յայտնի է, հռետորական ոճին հետ հաշտ չեն
կրնար ընթանալ, սակայն եւ այնպէս նման
երեւոյթ մը բացարձակապէս անձանօթ չէ Ոս-
կերեքանի քով, այսպէս Սաղմոսաց մեկնութեան
մէջ 300 անգամ կը հանդիպինք թարգմանիչ-
ներու ընթերցուածներուն եւ երեսուն անգամ
աւելի՛ երրայական ընթերցուածին: Ստոյգ կը
թուի թէ Ոսկերեքանի Սաղմոսաց մեկնութիւնը
յօրինած պահուն իր տրամադրութեան տակ
ունէր Որդինեայ վեցէջեանէն օրինակ մը կամ
հատուածներ. եւ սակայն մեկնութեանս այս
առանձնայատկութիւնը ոչ զօք մղած է զայն
իրրեւ անհարազատ եւ անվաւեր մերժելու:

Գալով այն զգալի տարբերութեան որ կայ
հայ մեկնութեան երկու մասերուն մէջ՝ այս
խնդիրը շատ բնական կը մեկնուի եթէ ենթա-
դրելու ըլլանք որ Ոսկերեքան անձանօթ պատ-
ճառէ մը մղուած՝ ընդհատած ըլլայ իր աշխա-
տութիւնը եւ յետոյ դարձեալ ձեռնարկած ըլլայ
նոյնին շարունակութեան բոլորովին ուրիշ ուղ-
ղութեամբ եւ յօրինուածութեամբ յար
նման Սաղմոսաց մեկնութեան մէջ երեւան եկող
ուղղութեան եւ յօրինուածութեան:

Յետոյ կ'անցնի Dieu ապացուցանելու թէ
Եսայեայ մեկնութեան այժմեան բնագիւղը ոչ թէ
նախկին ընդարձակ ճառերու համառօտագրու-
թիւնն է, այլ նախնական սկզբնական բնագիւղն
է որ կը ներկայացնէ, այնպէս ինչպէս գրեց
Ոսկերեքան:

Հ. Ա. ՎԱՐԴԱՆԻՍԻԱՆ

